

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه رازی است.

دانشکده : ادبیات و علوم اجتماعی

گروه : علوم سیاسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته ی علوم سیاسی
گرایش علوم سیاسی

عنوان پایان نامه

آثار اقتصاد سیاسی مبتنی بر نفت بر امنیت ملی ایران

استاد راهنما :

دکترسید شمس الدین صادقی

استاد مشاور :

دکتر فرهاد دانش نیا

نگارش:

دی ماه ۱۳۹۲

دانشکده : ادبیات و علوم اجتماعی

گروه : علوم سیاسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته ی علوم سیاسی

گرایش علوم سیاسی

نام دانشجو: وحید زرافشان

تحت عنوان

آثار اقتصاد سیاسی مبتنی بر نفت بر امنیت ملی ایران

در تاریخ / / ۱۳۹۲ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه به تصویب نهایی رسید.

امضاء	با مرتبه ی علمی	دکتر	۱- استاد راهنما
امضاء	با مرتبه ی علمی	دکتر	۲- استاد مشاور
امضاء	با مرتبه ی علمی	دکتر	۳- استاد داور داخل گروه
امضاء	با مرتبه ی علمی	دکتر	۴- استاد داور خارج از گروه

سپاس خداوند یکتا که بر بنده حقیر منت نهاده و راه پیشرفت در عرصه علم را جهت خدمت به خلق بشر برایم هموار نموده است چرا که خداوند هر که را دوست داشته باشد او را در مسیر علم قرار می دهد . لازم می دانم ضمن تسلیت به محضر دکتر سید شمس الدین صادقی به خاطر درگذشت فرزند ایشان که با وجود تألمات روحی به عنوان استاد راهنمای بنده زحمات بسیاری را متحمل گردیدند تشکر نمایم. همچنین از رهنمودهای فراوان استاد مشاورم دکتر دانش نیا و سایر اساتید گرانقدر گروه علوم سیاسی (دکتر احمدیان، دکتر ابوالفتحی، دکتر خامه ای، دکتر رستمی ، دکتر علیپوریان) و تمامی دانشجویان محترم گروه علوم سیاسی که در مدت تحصیل در این دانشگاه از آنان بسیار آموختم بی نهایت سپاسگزارم و قدردان زحمات همسر مهربانم ، خانواده عزیزش و خانواده خوبم نیز هستم.

تقدیم به : فاطمه و خانواده مهربانم

چکیده

در نظام بین الملل غیرمتمرکز و فاقد اقتدار مرکزی نخستین هدف، اولویت و ارجحیت کشورها، حفظ امنیت ملی و صیانت از خود است. از گذشته تأمین امنیت ملی پایدار شامل سه نوع آمادگی بوده است: ۱- آمادگی نظامی ۲- آمادگی سیاسی ۳- آمادگی اقتصادی. اما با پایان جنگ سرد فاکتورهای اقتصادی امنیت ملی، اهمیت بیشتری یافته اند. در این میان امنیت ملی کشورهای صادرکننده نفت تحت تأثیر وجود نفت و رونق و شکوفایی صنعت نفت در این کشورها قرار دارد.

امنیت دارای ابعاد پنج گانه نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و زیست محیطی است. که در این تحقیق بعد اقتصادی امنیت ملی در ایران مطرح نظر می باشد زیرا دستیابی به امنیت ملی در گرو بهبود وضعیت اقتصادی است و برآیند تمامی مؤلفه های امنیت ملی در امنیت اقتصادی متبلور است. رمز امنیت اقتصادی این است که امکانات اقتصادی یا توانایی مادی جزو ارزش های اساسی است که باید تعقیب و حمایت کرد. امنیت اقتصادی در ایران وابسته به نفت است اگر این اقتصاد به شیوه ای از درآمدهای ارزی حاصل از نفت محروم شود، ادامه حیات برای آن سخت خواهد شد و در این شرایط دولت ایران با بحران جدی مواجه خواهد شد. افزایش درآمدهای نفتی در کوتاه مدت و بلند مدت موجب افزایش تولید ناخالص داخلی، افزایش حجم پول، افزایش سطح عمومی قیمت های داخلی، کاهش در صادرات حقیقی غیر نفتی و افزایش واردات حقیقی می شود. کاهش درآمد نفت نیز موجب مشکلات فراوانی از جمله کسری بودجه، تورم و کاهش ارزش پول داخلی می گردد. شوک های تغیر درآمدهای نفتی همچنین تأثیرات منفی بر رشد بخش کشاورزی و صنعت، افزایش قیمت مسکن، کاهش رشد اقتصادی، افزایش تورم در جامعه، حاکمیت یک نوع ناطمینانی اقتصادی، نرخ ناچیز اشتغال و کاهش رفاه خانوار های ایرانی گردیده است. در مجموع نتایج به دست آمده از تحلیل های مربوط به انرژی نفت این نگرانی را ایجاد می کند که نفت و مسایل مربوط به آن باعث تضعیف امنیت اقتصادی در ایران شده است. کوچک ترین نوسان در درآمدهای نفتی اثرات جبران ناپذیر و مهمی بر اقتصاد ایران خواهد داشت و با تحریم های نفتی صورت گرفته در اقتصاد ایران، شاهد افزایش سطوح بی اعتمادی و فرار سرمایه گذاران بوده ایم. از آنجا که قدرت مادی دولت در ایران به میزان قابل توجهی متکی به نفت است این پژوهش در نظر دارد به این سؤال پاسخ دهد که نوسانات قیمت نفت و درآمدهای حاصل از آن چه تأثیری بر امنیت ملی ایران بر جای می گذارد؟

کلمات کلیدی: اقتصاد سیاسی - نفت - امنیت ملی - مکتب گپنهاگ - امنیت اقتصادی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول : کلیات تحقیق
۲	۱-۱ بیان مسئله.....
۳	۲-۱ پرسش اصلی.....
۳	۳-۱ فرضیه پژوهش.....
۳	۴-۱ پیشینه و ادبیات موضوع(مطالعات و تحقیقات صورت گرفته).....
۵	۵-۱ ضرورت و اهداف پژوهش.....
۵	۶-۱ اهمیت موضوع پژوهش.....
۶	۷-۱ تعریف مفاهیم.....
۷	۸-۱ متغیر های فرضیه تحقیق.....
۷	۱-۸-۱ متغیر مستقل فرضیه.....
۷	۲-۸-۱ متغیر وابسته.....
۸	۹-۱ روش تحقیق.....
۸	۱۰-۱ روش آزمون فرضیه: گردآوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده ها.....
۸	۱۱-۱ دامنه مکانی و زمانی.....
۸	۱۲-۱ سازماندهی پژوهش.....
	فصل دوم : چارچوب نظری تحقیق
۱۱	۲-۱-۲ رهیافت های نظری در بررسی مفهوم امنیت ملی.....
۱۱	۱-۱-۲ مفهوم امنیت.....
۱۳	۲-۱-۲ سطح تحلیل.....

۱۳	..... نظریه های مطالعات امنیتی..... ۳-۱-۲
۱۴	..... واقع گرایی: امنیت دولت محور..... ۱-۳-۱-۲
۱۵	..... نوواقع گرایی: نظام بین الملل آنارشلی و معمای امنیت..... ۲-۳-۱-۲
۱۶	..... صلح لیبرالی..... ۳-۳-۱-۲
۱۷	..... نو لیبرالیسم نهاد گرا..... ۴-۳-۱-۲
۱۸	..... سازه انگاری: ساختار هویتی امنیت..... ۵-۳-۱-۲
۱۹	..... ۱-۲-۳-۶ مکتب کپنهاگ و مطالعات امنیتی: تلاش برای بازنگری در مفهوم امنیت.....
۲۵	..... ۲-۲ ارتباط اقتصاد سیاسی با امنیت ملی.....
۲۵	..... ۱-۲-۲ قدرت و توانایی اقتصادی.....
۲۶	..... ۲-۲-۲ دسترسی به منابع و ذخایر طبیعی.....
۲۷	..... ۳-۲-۲ اقتصاد سیاسی رانتیریسیم و مشروعیت سیاسی.....
۲۸	..... ۴-۲-۲ اقتصاد سیاسی رانتیریسیم و مسأله ی زیر سیستم های قومی - مذهبی.....
۲۹	..... ۵-۲-۲ اقتصاد سیاسی رانتیریسیم و امنیت نظامی.....
۳۱	..... ۳-۲ نقش رهیافت اقتصاد سیاسی در تبیین دولت های نفتی.....

فصل سوم: نفت و اقتصاد سیاسی ایران

۳۴	..... ۱-۳ مقدمه.....
۳۹	..... ۲-۳ اهمیت نفت در اقتصاد ایران.....
۴۰	..... ۳-۳ نفت و خشونت در جامعه.....
۴۲	..... ۴-۳ رابطه اقتصاد سیاسی مبتنی بر نفت و توسعه سیاسی.....

- ۴۵ ..... ۵-۳ بی ثباتی اقتصادی در نظام های سیاسی مبتنی بر اقتصاد نفتی
- ۴۶ ..... ۱-۵-۳ منابع بی ثباتی اقتصادی
- ۴۶ ..... ۱-۱-۵-۳ شوک نفت
- ۴۷ ..... ۲-۱-۵-۳ ساختار
- ۴۷ ..... ۶-۳ نفت و آسیب پذیری اقتصادی در ایران
- ۴۸ ..... ۱-۶-۳ مؤلفه های آسیب پذیری
- ۴۸ ..... ۲-۶-۳ بی ثباتی اقتصادی و آسیب پذیری اقتصادی
- ۴۸ ..... ۷-۳ نفت و شکل گیری دولت رانتهی در ایران
- ۵۰ ..... ۱-۷-۳ پیامد های عملکرد دولت مبتنی بر نفت
- ۵۰ ..... ۱-۱-۷-۳ تبدیل دولت به قدرت بی بدیل
- ۵۱ ..... ۲-۱-۷-۳ ایجاد مانع در مسیر توسعه سیاسی
- ۵۱ ..... ۳-۴-۱-۲ دگرگونی قشر بندی اجتماعی
- ۵۱ ..... ۸-۳ درآمدهای نفتی و اقتصاد سیاسی ایران
- ۵۳ ..... ۱-۸-۳ بیماری های مرتبط با نفت و تأثیر آن بر اقتصاد سیاسی ایران
- ۵۴ ..... ۱-۱-۸-۳ درآمدهای نفتی و بی ثباتی اقتصادی
- ۵۵ ..... ۲-۱-۸-۳ درآمدهای نفت و پایه ریزی ساختار رانتیرسم نفتی در ایران و اثرات آن در اقتصاد
- ۵۷ ..... ۳-۱-۸-۳ نفت و بیماری هلندی در اقتصاد ایران
- ۶۲ ..... ۴-۱-۸-۳ درآمدهای نفتی و بزرگ شدن حجم دولت
- ۶۳ ..... ۵-۱-۸-۳ آثار درآمدهای نفتی بر شکل گیری فساد اقتصادی در ایران
- ۶۳ ..... ۶-۱-۸-۳ نفت و دگرگونی در انتظارات

- ۶۴ ..... ۲-۸-۳ درآمدهای نفتی و آثار آن بر اقتصادسیاسی ایران بعد از انقلاب.....
- ۷۲ ..... ۱-۲-۸-۳ مقایسه دوره‌ای نرخ رشد دولت ها بعد از انقلاب.....
- ۷۳ ..... ۲-۲-۸-۳ بازگشت به رکوردهای تورم.....
- ۷۴ ..... ۳-۸-۳ نوسانات قیمت بازار نفت و بروز بی ثباتی در اقتصاد.....
- ۷۸ ..... ۴-۸-۳ آثار درآمدهای نفتی بر رشد اقتصادی ایران.....
- ۷۹ ..... ۵-۸-۳ آثار نفت بر موقعیت اقتصادی ایران در عرصه بین الملل.....
- ۸۰ ..... ۶-۸-۳ نتایج حاصل از تاثیر نفت بر اقتصاد سیاسی و امنیت ملی.....

فصل چهارم: آثار نوسانات درآمدهای نفتی بر امنیت ملی ایران

- ۸۳ ..... ۱-۴ بررسی تطبیقی دولت های صادر کننده نفت.....
- ۸۵ ..... ۲-۴ پیوستگی بین اقتصاد و سیاست و ارتباط آن با امنیت ملی ایران.....
- ۸۸ ..... ۳-۴ شرایط فعلی اقتصاد ایران و تهدیدات محتمل آن در آینده.....
- ۸۹ ..... ۱-۳-۴ نقش اقتصاد در چارچوب امنیت ملی.....
- ۹۰ ..... ۲-۳-۴ مفهوم امنیت اقتصادی و میزان تأثیر گذاری نفت بر امنیت اقتصادی ایران.....
- ۹۵ ..... ۳-۳-۴ نا اطمینانی حاصل از رانت های نفتی و تأثیر آن بر امنیت اقتصادی ایران.....
- ۹۸ ..... ۱-۳-۳-۴ در آمد های نفتی و تأثیر آن بر سرمایه اجتماعی در بعد اقتصادی.....
- ۹۹ ..... ۲-۳-۳-۴ از بین رفتن اعتماد در جامعه و هزینه های آن.....
- ۹۹ ..... ۴-۳-۴ نفت و مقوله رانت خواری و تأثیر آن بر امنیت اقتصادی.....
- ۱۰۲ ..... ۴-۴ تأثیر نوسانات درآمد نفتی بر فعالیت های اقتصادی و تورم در ایران.....
- ۱۰۴ ..... ۱-۴-۴ آثار درآمدهای نفتی بر نرخ تورم در ایران.....
- ۱۰۸ ..... ۲-۴-۴ نقدینگی ناشی از درآمدهای نفتی و تأثیر آن بر تورم.....

- ۱۱۰ ..... ۳-۴-۴ ساختار مبتنی بر رانت حاصل از نفت بیشتر به سمت واردات می رود تا صادرات .....
- ۱۱۱ ..... ۴-۵ تأمین امنیت غذایی در پرتو رانت نفتی.....
- ۱۱۲ ..... ۴-۶ نوسانات درآمدهای نفتی و ارتباط آن با بخش کشاورزی.....
- ۱۱۵ ..... ۴-۷ درآمدهای نفتی و تأثیر آن بر توزیع درآمدها در ایران .....
- ۱۱۶ ..... ۴-۸ نفت و مقوله اشتغال در ایران.....
- ۱۱۸ ..... ۴-۹ رانت نفت و رشد اقتصادی در ایران.....
- ۱۲۱ ..... ۴-۹-۱ آثار درآمدهای نفتی بر رشد منفی اقتصادی ایران (دوره ۱۳۸۰-۱۳۹۱).....
- ۱۲۲ ..... ۴-۹-۲ افزایش درآمدهای نفتی وافول در رشد صنعت ایران .....
- ۱۲۳ ..... ۴-۹-۳ درآمدهای نفتی و بی ثباتی در صادرات غیر نفتی ایران.....
- ۱۲۴ ..... ۴-۱۰ اثر نا متقارن شوک های مثبت و منفی قیمت نفت بر اقتصاد ایران.....
- ۱۲۵ ..... ۴-۱۱ درآمدهای نفتی و ارتباط آن با مصرف گرایی .....
- ۱۲۶ ..... ۴-۱۲ قیمت نفت و مخارج دولت ایران.....
- ۱۲۷ ..... ۴-۱۳ افزایش یا کاهش درآمدهای نفتی و ارتباط آن با قیمت مسکن.....
- ۱۲۸ ..... ۴-۱۴ میزان مصرف داخلی فرآورده های نفتی و تأثیر آن بر امنیت اقتصادی ایران .....
- ۱۳۰ ..... ۴-۱۵ جهانی شدن و ارتباط آن با توسعه اقتصاد در ایران.....
- ۱۳۱ ..... ۴-۱۶ درآمدهای نفتی و رفاه خانوار های ایران.....
- ۱۳۲ ..... ۴-۱۷ تحریم ،ابعاد و پیامدهای آن.....
- ۱۳۲ ..... ۴-۱۷-۱ کارایی سیاسی و کارایی اقتصادی تحریم ها .....
- ۱۳۴ ..... ۴-۱۷-۲ امنیت اقتصادی ایران در سایه تحریم های نفتی .....
- ۱۳۸ ..... ۴-۱۷-۳ آثار تحریم های نفتی بر طرح های عمرانی ایران.....
- ۱۳۹ ..... فصل پنجم : نتیجه گیری .....

فهرست جداول و نمودارها

صفحه	عنوان
۶۰	جدول ۳-۱: آثار شوک درآمدهای نفتی بر تولید و اشتغال در ایران.....
۸۳	جدول ۴-۱: بی ثباتی سیاسی دولت های نفتی ۹۲-۱۹۷۴.....
۸۷	جدول ۴-۲: درآمد مالیاتی ایران به عنوان درصدی از تولید ناخالص داخلی.....
۱۲۱	جدول ۴-۳: آثار کاهش درآمدهای نفتی بر نرخ رشد اقتصادی ایران (۱۳۹۱-۱۳۸۴).....
۱۲۴	جدول ۴-۴: آثار درآمدهای نفتی بر صادرات غیر نفتی ایران.....
۴۱	نمودار ۳-۱: بحران در اثر محرومیت نسبی.....
۴۶	نمودار ۳-۲: نقش دموکراسی در تحکیم ثبات اقتصادی.....
۵۸	نمودار ۳-۳: آثار درآمدهای نفتی بر بخش صنعت و تولید.....
۵۹	نمودار ۳-۴: تأثیر منابع طبیعی بر رشد اقتصادی.....
۷۱	نمودار ۳-۵: درآمد نفتی با دلار تعدیل شده.....
۷۳	نمودار ۳-۶: نرخ متوسط سالانه رشد اقتصادی و تورم در ایران بعد از انقلاب.....
۷۵	نمودار ۳-۷: آثار درآمدهای نفتی بر کاهش مالیات.....
۷۵	نمودار ۳-۸: آثار درآمدهای نفتی بر بروز نا اطمینانی در اقتصاد.....
۷۶	نمودار ۳-۹: اثرات کاهش قیمت نفت بر رشد اقتصادی.....
۷۷	نمودار ۳-۱۰: نتایج حاصل از شوکهای مثبت قیمت نفت و اثرات آن بر اقتصاد.....
۹۰	نمودار ۴-۱: مؤلفه های امنیت اقتصادی و نقش اقتصاد در چارچوب امنیت ملی.....
۹۱	نمودار ۴-۲: هدف از شکل گیری امنیت اقتصادی.....
۹۵	نمودار ۴-۳: ارتباط بین نا اطمینانی ناشی از درآمدهای نفتی و تورم.....
۱۰۵	نمودار ۴-۴: تأثیر افزایش درآمدهای نفتی بر تورم.....

- ۱۰۶ ..... نمودار ۴-۵: نفت و اثرات آن بر درآمد ارزی و بودجه
- ۱۰۷ ..... نمودار ۴-۶: آثار افزایش درآمدهای نفتی بر تورم در ایران
- ۱۰۹ ..... نمودار ۴-۷: نفت و اثرات آن بر درآمد ارزی و بودجه
- ۱۲۸ ..... نمودار ۴-۷: میزان مصرف کلی انرژی در ایران در سال ۲۰۱۰
- ۱۲۹ ..... نمودار ۴-۹: تولید و مصرف کلی نفت در ایران؛ ۲۰۱۲-۱۹۸۰
- ۱۳۷ ..... نمودار ۴-۱۰: آثار تحریم ها بر کاهش صادرات و درآمدهای نفتی ایران از سال ۲۰۱۱ به بعد...

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ بیان مسئله

از زمان احداث اولین چاه نفت در ایران که شروع به فوران کرد بیش از یک قرن می گذرد که در این مدت نفت به مؤلفه ای تاثیر گذار و تعیین کننده برای ایران تبدیل شده است. با ورود به قرن بیست و یکم این ماده به عنصری بسیار نافذ و اثر بخش در امنیت ملی تبدیل شده و ابعاد گوناگون زندگی مانند سیاست، اقتصاد، استراتژی نظامی و حتی فرهنگ را متاثر ساخته است. از این رو ماهیت موضوع و فهم مکانیسم کارکرد نفت در امنیت ملی ضرورتی است اجتناب ناپذیر. پژوهش حاضر در پاسخ به این پرسش سامان می یابد که نفت چرا و چگونه طی دو دهه اخیر امنیت پایدار ملی ایران را تضعیف کرده است؟ مگر نه اینکه برخورداری از یک چنین منبعی باید مؤلفه مدرن و کارآمد قدرت ملی قلمداد شده و ابزاری برای نیل به شکوفایی و افزایش امنیت اقتصادی در ایران قرار گیرد. دو مفهوم «امنیت و نفت» گویای تعاملی پیچیده است. نفت تار و پود زندگی در جامعه را متاثر ساخته و این اثر به دلیل اقتضای ماهیت صنعت نفت و تدابیر غلط سیاستگذاران برای ایران بسیار منفی و بی ثبات کننده بوده است. همین که نفت باعث برآمدن دولت مقتدر و آمر گردیده و جامعه را نیازمند صدقه دولتی کرده است و یا موجب انتقاد از حاکمیت می شود که در نتیجه آن کشورها را در معرض حوادث و معادلات پیچیده قرار می دهد همگی ره آورد اقتصاد وابسته به یگانه محصول نفت می باشد که ابزار استخراج، سرمایه خارجی و بازار فروش در ورای مرزهای ملی و تجهیزات استخراج هم در اختیار شرکت های خارجی است. با این تفاسیر واقعیت آن است که مقوله نفت و نفتی بودن با امنیت ملی کشورهای عضو اوپک (و بعضی از تولیدکنندگان غیر اوپک) که کشورهایی توسعه نیافته با اقتصادهایی شدیداً وابسته به درآمد حاصل از نفت هستند از جهات مختلف ربطی وثیق دارد. در این پژوهش که عمدتاً وضعیت عمومی اقتصاد سیاسی مبتنی بر نفت دولت ایران را مورد توجه دارد، تلاش شده که تهدیدها و فرصتهایی که اتکاء به نفت برای امنیت ملی دولت های نفتی مثل ایران به وجود آورده، ارائه گردد و به دنبال شناسایی عوامل و زمینه هایی می باشد که درآمدهای نفتی باعث در مخاطره قرار گرفتن امنیت ملی و چالش هایی از قبیل رانت جویی، افزایش میزان تورم، کاهش نرخ رشد، افزایش واردات، کاهش صادرات، بروز بیماری هلندی و تبعاتی مثل تضعیف بخش کشاورزی و صنعت و در کل کاهش توسعه اقتصادی و تضعیف امنیت اقتصادی در دولت ایران شده است. از طرفی طی سال های اخیر در ایران نیز موضوع نفت و امنیت ملی و بررسی ارتباط میان این دو مورد توجه بیشتری قرار گرفته و با این شرایط که نفت برای اقتصاد ایران به وجود آورده مناسب است که به بررسی ارتباط میان این مقوله دو پرداخته شود. البته با این هدف که زمینه ای فراهم آورده شود که متفکرین و اندیشمندان به گشودن افزون تر ابعاد این مسأله مهم همت گمارند.

۲-۱ پرسش اصلی

نوسانات قیمت نفت و درآمدهای حاصل از آن چه تأثیری بر امنیت ملی ایران بر جای می گذارد؟

۳-۱ فرضیه پژوهش

با توجه به اینکه اقتصاد سیاسی و رشد اقتصادی در ایران مبتنی بر درآمدهای نفتی است و حجم عظیمی از سرمایه گذاری های ملی و بودجه، ناشی از درآمدهای ارزی حاصل از صادرات این منبع انرژی می باشد به نظر می رسد که نوسانات در درآمدهای نفتی، امنیت اقتصادی را در ایران تضعیف نموده است.

۴-۱ پیشینه و ادبیات موضوع (مطالعات و تحقیقاتی که در باره ی این موضوع صورت گرفته است و ذکر نتایج بدست آمده از آن ها)

انرژی به عنوان موتور محرک اقتصادی، نظامی و استراتژیک همواره مورد توجه سیاستگذاران و دانشگامان بوده و تحقیقات متعددی در این خصوص صورت گرفته است. که چکیده آنها به شرح ذیل بیان می گردد.

۱) تری تریف در مقاله «تهدیدات امنیتی مدرن؛ اقتصاد، جنایت و مهاجرت» که از انتشارات دانشگاه کمبریج می باشد تأکید می کند که اقتصاد و وابستگی فزاینده کشورها جایگزین تهدیدات نظامی شده و توانایی اقتصادی یکی از مؤلفه های ارزنده قدرت نظامی به شمار می آید (تریف، ۱۹۹۹).

۲) جفری ساکس و اندرو وارنر در مقاله ای با عنوان «فراوانی منابع طبیعی و رشد اقتصادی» بر تأثیرات تضعیف کننده منابع طبیعی بر رشد اقتصادی و خصیصه عجیب آن یعنی تمایل به رشد اقتصادی آهسته تر در کشورهای متکی بر منابع طبیعی تأکید دارند (ساکس و وارنر، ۱۹۹۷) و همچنین این دو نویسنده در پژوهشی مشابه تحت عنوان «تأثیر بزرگ، رونق های منابع طبیعی و رشد» به تأثیرهای مخرب منابع طبیعی بر رشد اقتصادی می پردازند که بر اساس شواهدی از کشورهای متکی بر منابع طبیعی در آمریکای لاتین، رونق منابع طبیعی در کاهش درآمد سرانه و تولید ناخالص داخلی تأثیر بسزایی داشته است و مخرب بوده است (ساکس و وارنر، ۱۳۹۹).

۳) جواد اطاعت و حمید رضا نصرتی نیز در مقاله «نفت، ژئو اکونومیک و امنیت ملی ایران» نقش رانت های نفتی بر امنیت ملی ایران در دوره حاکمیت گفتمان ژئو اکونومیک تشریح نموده و نفت را مهم ترین مؤلفه تأثیر گذار بر اقتصاد، سیاست و به طور کلی امنیت ملی ایران می دانند که باعث تضعیف امنیت اقتصادی ایران شده است (اطاعت و نصرتی، ۱۳۹۰).

۴) سالوادر ژیلفاسون در مقاله ای با موضوع «درس هایی از بیماری هلندی: علت ها، درمان و نفرین منابع» مفهوم نفرین منابع، علائم بیماری هلندی و تأثیرات آن بر اقتصاد ایران به عنوان کشوری متکی بر منابع طبیعی به خصوص نفت را مورد بررسی قرار داده است و نتیجه می گیرد که بیماری هلندی تأثیرات مخربی بر اقتصاد کشورهای تک محصولی مثل ایران بر جای می گذارد (ژیلفاسون، ۲۰۰۱).

۵) سعید میر ترابی در کتابهایی با عنوان «مسائل نفت در ایران» و «نفت، سیاست و دموکراسی» که هر دو از اثر های ارزشمند در زمینه اقتصاد سیاسی ایران است به تبیین نقش مؤثر نفت در اقتصاد سیاسی ایران می پردازد. تاریخچه پیدایش نفت در ایران، بررسی مسائل و مصایب مدیریت درآمد های نفتی، اثر درآمدهای نفتی در اکناف اقتصاد ایران، نقش نفت در میزان بی ثباتی اقتصادی و افزایش تورم در ایران، نقش تضعیف کننده نفت در بسط و پیدایش دموکراسی از موارد بررسی شده در این دو کتاب می باشد (میر ترابی، ۱۳۸۷ و ۱۳۹۰).

۶) فرانک بارناپی در کتاب «نفت و امنیت» در مورد نقش عرضه نفت در اقتصاد و سیاست جهانی و نقش شرکت های چند ملیتی و همچنین نقش نفت در جنگ و میزان وابستگی ماشین جنگی و لجستیک نیروها به انرژی نفت طی دو جنگ جهانی پرداخته است ولی این کتاب راهکار شفافی در زمینه امنیت ملی ارائه نمی کند (بارناپی، ۱۳۷۵).

۷) محمد باقر حشمت زاده در کتاب «ایران و نفت»، تحلیلی جامعه شناختی از تأثیر نفت بر مسائل سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جامعه ایران دارد. او نفت را از ارکان قدرت ایران می داند که به لحاظ ارز آوری، تأمین سوخت و برقراری ثبات می تواند بسیار مؤثر باشد. موضوع این کتاب در وهله نخست در کانون و محور معرفت سیاسی قرار دارد و نتیجه می گیرد که نفت از ارکان اساسی قدرت در ایران و در تحکیم نظام سیاسی مؤثر می باشد و چنانچه نفت را از اقتصاد ایران حذف کنیم امنیت اقتصادی ایران به شدت تضعیف می شود (حشمت زاده، ۱۳۷۹).

۸) محمد علی کاتوزیان در پژوهشی با عنوان «اقتصاد سیاسی ایران» کارکرد سیاسی - اجتماعی نفت را در عصر پهلوی دوم مورد بررسی و تحلیل قرار داده است و نتیجه می گیرد که برخورداری دولت از نفت موجب بی نیازی هیات حاکمه از جامعه می شود و در نتیجه گونه ای گسست بین دولت - جامعه پدیدار می گردد و به موضوع بی عدالتی دولت منتهی شده و مردم نیز نسبت به مقوله نظارت بی توجه می شوند. غیبت دو عنصر مهم عدالت ورزی از سوی حاکمان و نظارت پویا از سوی جامعه موجب خلق حرکت های دگرگون ساز شبیه انقلاب می گردد (کاتوزیان، ۱۳۷۸).

۱-۵ ضرورت و اهداف پژوهش

تلاش اصلی این پژوهش ارزیابی دلایل و نتایج امنیتی انرژی (نفت) می باشد و به دلیل ربط وثیق بین انرژی، توسعه و اشتغال داخلی مجموعه زندگانی عمومی کشور برخوردار از نفت تحت الشعاع نفت قرار می گیرد و قدرت مسلط بر آن در واقع بر بقیه حوزه های عمومی اشراف پیدا می کند. حال پس از بررسی نتایج، هدف این پژوهش پاسخ به این سؤال است که نفت تا چه اندازه باعث تضعیف امنیت اقتصادی ایران می شود و کاهنده رشد و توسعه در ایران است و به بررسی مواردی همچون اینکه (۱) با توجه وابستگی ۸۰ درصدی درآمدهای دولت به نفت تا چه حد شوک درآمدهای نفتی بر امنیت ملی ایران تأثیر گذار است. (۲) اصول و مفروضه های قابل شناسایی جهت تقویت امنیت اقتصادی ایران کدامند (۳) همچنین بامدافه در مورد اقتصاد تک محصولی راههایی برای برون رفت از این امر در رهیافت اقتصاد سیاسی در اکونومی کشور پیشنهاد می گردد.

۱-۶ اهمیت موضوع پژوهش

اقتصاد سیاسی کشورهای نفت خیز خاورمیانه به خصوص حوزه خلیج فارس با متغیر انرژی پیوند خورده است به عبارت بهتر خلیج فارس به انرژی ترجمه می شود و این متغیر نقش بی بدیلی در فرماسیون اقتصادی، سیاسی و اجتماعی منطقه ایفا می کند و این اجماع هم بین اندیشمندان اقتصاد سیاسی وجود دارد که فرایند توسعه یافتگی سیاسی و اقتصادی و بالطبع امنیت ملی کشورهای صادر کننده نفت تحت تأثیر درآمد های نفتی و به عبارتی اقتصاد نفتی کشورها قرار دارد. در تاریخ تحولات اخیر ایران نیز نفت همواره مؤلفه ای موثر در تحولات سیاسی - اجتماعی و حتی روابط خارجی بوده است. وابستگی کشورمان به درآمد نفتی در عرصه اقتصاد بین الملل یک روی مسئله است. روی دیگر مسئله در تعامل امنیت ملی کشور با درآمدهای نفتی تأثیری است که نفت در عرصه داخلی بر حیات اجتماعی و اقتصادی کشور دارد. نتیجه اینکه اگر نفت را از اقتصاد ملی حذف کنیم تمام ارکان حیات اقتصادی و اجتماعی و حتی سیاسی شدیداً تحت الشعاع آن قرار می گیرد. امنیت اقتصادی، امنیت اجتماعی و حتی از دیدگاهی فراتر امنیت و ثبات سیاسی کشور ما تحت تأثیر درآمد های نفتی و به عبارتی اقتصاد نفتی می باشد. تحقیق حاضر تلاشی برای آشکار نمودن و تبیین علمی نسبت آسیب پذیری امنیت ملی در قبال منابع انرژی به ویژه نفت می باشد. برای ترسیم این سیمای امنیتی رهیافت اقتصاد سیاسی به کار گرفته شده است. و تلاش علمی این بوده که نفت نه صرفاً به عنوان متغیری اقتصادی بلکه به مثابه مولفه ای سیاسی مورد بررسی قرار گیرد چرا که اعتقاد بر این است که این ماده حیاتی صفحات فرهنگی، اجتماعی و به طور کلی امنیتی ایران را رقم زده است. در پایان هم راههای برای برون رفت از اقتصاد تک محصولی و تقویت اقتصاد غیر نفتی ارائه می گردد.